

болести, нарочито туберкулозе, од које је „умирало око 14% оболелих“: у Моравској бановини тај број достигао је и 20%, док је посебно велика смртност владала „код мале деце до три године од 25%“. Описујући настојања власти да на читавој територији Моравске бановине успостави мрежу здравствених и хигијенских установа, Велојић указује на недостатак лекара и хирурга који је ометао реализацију тих планова.

Аутор је консултовао релевантну литературу која се дотицала простора и периода којим се бави ова књига, а исцрпно су коришћене збирке архивских докумената, статистич-

ки годишњаца и штампа, од које се по значају издвајају локални листови. Архивска грађа, пошто су углавном истраживани локални архиви, представља прворазредан извор информација за историју Моравске бановине. Ауторов стил писања је језгровит, прецизан, неоптерећен тешком терминологијом, што умногоме олакшава кретање кроз мноштво података везаних за наведену тему. Ова монографија представља незаобилазно полазно штиво за истраживање прилика у централној Србији у периоду између два светска рата.

Синиша ТАДИЋ

Борис Томанић, *Преокрет: Југославија и Бугарска у завршној фази Другог светског рата 1943/1944 – 1945/1946*. Београд: Catena mundi, Институт за савремену историју, 2023, 523.

Књига др Бориса Томанића *Преокрет: Југославија и Бугарска у завршној фази Другог светског рата 1943/1944 – 1945/1946*, представља измењен и допуњен део његове докторске дисертације „Југославија и Бугарска 1941–1945: Између сукоба и савеза“, одбрањене 2022. на Филозофском факултету у Београду. Ова књига заснована је на грађи похрањеној у домаћим архивима, као и у архивима Бугарске и Северне Македоније. Поред тога, аутор је користио објављене изворе и релевантну литературу. Тема књиге су односи Југославије и Бугарске у периоду који је хронолошки омеђен, с једне стране, 1943. годином, у којој се дешавају немачки порази на Источном фронту и у Африци и у којој долази до капитулације Италије и, са друге стране, 1946. годином, током које је на Париској мировној конференцији и формално стављена тачка на сукобе из Дру-

гог светског рата. У наведеном периоду Југославија и Бугарска су прешле пут од непријатеља до савезника. Садржај књиге чине предговор, увод, две целине подељене на поглавља, закључак и списак коришћених извора и литературе.

У предговору, Томанић је изложио тему књиге и навео архивске установе и фондове на чијој је грађи базирао своја истраживања. Након прегледа коришћених објављених извора и литературе, аутор је представио и структуру књиге.

Уводни део садржи краћи историјат српско-бугарских односа од почетка 19. века до почетка Другог светског рата, уз нагласак на кључне догађаје у њиховом развоју. Више пажње у овом сегменту посвећено је бугарској окупацији југословенске територије у периоду 1941–1944. На крају, укратко је описан историјат односа између Комунистич-

ке партије Југославије (КПЈ) и Бугарске радничке партије (БРП).

Прва велика целина подељена на поглавља носи наслов „Повлачење окупатора“. У прва три поглавља („Удаљавање Бугарске од Немачке, прекид односа и објава рата“, „Окретање Бугарске ка Западним савезницима“ и „Тотални преокрет – спуштање Совјетског Савеза на Балкан“) приказано је како је бугарско политичко руководство на челу са царем Борисом III схватило како је, након немачких пораза и капитулације Италије 1943. године, пораз Рајха у рату постао извештан. Имајући то у виду, бугарско руководство је настојало да се постепено дистанцира од Немачке и приближи Савезницима, пре свега Сједињеним Државама и Великој Британији. Бугарска је преговоре о изласку из рата започела још у марту 1943, настојећи притом да сачува територије суседних држава које је окупирала. Аутор даље описује како су неслагања између западних савезника и Совјетског Савеза током 1944. све више излазила на површину, што се одражавало и на позицију Бугарске. Наиме, бугарско политичко руководство је настојало да потписивањем примирја са западним савезницима избегне улазак у совјетску сферу утицаја. Међутим, ситуација на фронту ишла је у прилог Совјетима, па су они објавом рата Бугарској 5. септембра 1944. и уласком на бугарску територију успели да преузму из руку западних савезника потписивање примирја са Бугарском и тако стекну предност у решавању овог питања. Утицај Совјетског Савеза у Бугарској додатно је ојачао након формирања владе Отечественог фронта 9. септембра 1944. У поглављу „Однос између комунистичких партија Југославије и Бугарске то-

ком Другог светског рата – пут ка презимању власти“, у први план истакнут је спор између КПЈ и БРП око Македоније. Ипак, с обзиром да је Коминтерна пресудно утицала на развој односа између двеју партија, она је успева-ла да те спорове привремено изглади, упућујући партијска руководства на међусобну сарадњу. У последњем поглављу ове целине, описан је ток повлачења бугарских трупа из Југославије и немачких снага из Бугарске.

Друга велика целина носи наслов „Наступање савезника“. У поглављу „Стање у Бугарској након Деветосептембарског преврата“ описано је како је текло успостављање власти Отечественог фронта и које мере је нова власт спроводила како би обезбедила прелазак земље у победнички табор. Након овог „преокрета“ у бугарској политици дошло је до успостављања савезничких односа између Југославије и Бугарске, које је, пре свега, било наметнуто споља – из Москве. О томе је аутор писао у поглављу „Заједничка деловања на југословенском ратишту“. На састанку у Москви, септембра 1944, Стаљин је одбацио Брозове резерве у погледу ангажовања бугарских трупа на територији Југославије. Броз се залагао за ограничено учешће бугарских трупа у дејствима на територији Југославије где би оне наступале под командом НОВЈ. Ипак, одлучено је да бугарске трупе на југословенској територији делују независно од НОВЈ и да буду потчињене совјетској команди. Сарадња југословенских и бугарских трупа утврђена је, коначно, споразумом у Крајови 5. октобра 1944. Поглавље „Успостављање односа на крају Другог светског рата“ посвећено је поновном успостављању дипломатских односа, привредне и кул-

турне сарадње између Југославије и Бугарске. Посебно су занимљиви делови у којима аутор пише о томе како су у југословенској јавности испраћени судски процеси бугарским ратним злочинцима и делови о збрињавању југословенске деце у Бугарској. Ово југословенско-бугарско приближавање текло је уз подршку Совјетског Савеза и било је у функцији совјетске балканске политике. Под директним утицајем СССР-а, али и западних савезника, требало је након рата решавати и територијална питања која су за време рата покренута на Балкану. О томе аутор пише у поглављима „Успон и пад идеје Балканске федерације“ и „Питање Македоније“. По питању стварања Балканске федерације постојале су две различите концепције – југословенска и совјетска (бугарска). Став југословенског руководства био је да би Бугарска требало да постане само једна федерална јединица у уједињеној јужнословенској федерацији, док су се Совјети залагали за дуалистичко решење, према коме би јужнословенска федерација била формирана од две јединице – Југославије и Бугарске. До остваривања овог пројекта, међутим, није дошло због противљења западних савезника. Бугарска је прихватила став Совјетског Савеза по питању уређења Балканске федерације, а истовремено је настојала да у преговоре о њеном формирању уведе и питање разграничења између Југославије (Србије) и Бугарске, као и питање Македоније. Управо је отварање македонског питања навело западне савезнике да иступе против стварања Балканске федерације, из бојазни да би уједињавањем Пиринске и Вардарске Македоније било отворено и питање присаједињења Егејске

Македоније будућој македонској држави. Југословенско руководство, с друге стране, настојало је да питање уступања Царибродског и Босиљградског среза Бугарској веже за уједињење Пиринске Македоније са југословенским делом Македоније, али, с обзиром да до тог уједињења није дошло, Цариброд и Босиљград остали су у саставу Југославије. У последњем поглављу, „Крај и почетак – Париска мировна конференција“, наведене су одредбе мировног споразума који су силе победнице и њихови савезници потписали са Бугарском 10. фебруара 1947. Југословенски став према Бугарској на конференцији био је благонаклон, у складу са совјетском политиком. Југословенска делегација показала је велико разумевање приликом одређивања репарација које је Бугарска требало да плати Југославији и Грчкој, да би на крају, према одредбама Бледског споразума, Бугарској опростила плаћање репарације.

Аутор је у закључку укратко резимирао на који начин су се југословенско-бугарски односи развијали у периоду 1943/1944–1945/1946, наводећи кључне процесе који су на њих утицали. На самом крају, он истиче да је југословенско-бугарско приближавање крајем рата „наметнуто одозго“, што најречитије говори о постојаности новоуспостављених односа.

Др Борис Томанић је овом књигом осветлио једну битну епизоду из историје југословенско-бугарских односа и тиме значајно допринео разумевању политике великих сила на овом простору у турбулентном периоду краја Другог светског рата и почетка Хладног рата.

Ђорђе М. ЂУРИЋ